

Nossas alps ier ed oz

Autor(en): **Duff, Paul**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **57-58 (1971-1972)**

PDF erstellt am: **21.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881786>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrücke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

NOSSAS ALPS IER ED OZ

DA PAUL DUFF, CUERA

Sche nus s'occupein oz cheu en quest liug in stel cun ils problems de nossas alps sche daventa quei buca mo casualmein. Certs motivs stimuleschan nus leutier. Podà che ina certa encarschadetgna carmala e diregia ils patratgs en quella direcziun. Il sedestaccar ed emblidar quei bi toc patria alpina per adina va buca da sez per quei tal ch'ei ina gada staus rentaus cun tgierp ed olma lundervi. Senza far stem dils motivs che han giu sfurzau el a sias uras tier il comiau, tuornan ils patratgs adina puspei anavos ed enqueran regurdientschas e reminiscenzas. Aschia resta ad el era la pusseivladad de perseguitar svilup e decadenza dellas alps. Forsa persequitescha el ils fatgs, dat il tgau ni scrola quel tenor situaziun e luna. Ins perstgisi sche il scribent de questas lingias va oz in pass pli lunsch e metta cheu ses patratgs e perschuasiuns a scret, cun la speronza de vegnir capius e toleraus. Perschuadius ch'el ei che quei capetel seigi oz pli actuals che zacu, lai el udir cheu siu meini. Sco tier tuttas caussas dat ei era oz tier las alps in combat denter niev e veder, denter ier ed oz. Igl ei pia segiramein negin malfatg sche nus discurren gest oz in tec pli intensivamein lundergiu. Per suttastrihar il tetel che plaيدا ded in *ier* ed in *oz*, essan nus sfurzai de scaffir in ier il qual nus fixe in denter ils anno 20—50.

I. Ils onns 1920 tochen 1950

a) *Aspects positifs*

Ils temps ded ier ein buca vargai senza midadas ed ils temps ded oz vegnan buca a vargar senza talas. Nus essen tuttavia buca intenzionai de perscrutar cheu tut las midadas ch'ei ha dau en nossas alps enteifer ils davos decennis. Entgins fatgs positifs e negativs lein nus denton repassar en tutta objectividad cheu en quest liug. Entscheiver lein nus cun ils problems d'alpegliaziun, ils quals ein forsia in dils puncts cardinals tier il puresser ded oz. Ins vegn segiramein a consentir a mi che las alps havevien aunc avon paucs onns tut in'otra calamita per l'alpegliaziun che oz. Era sche quella calamita ei sespiarsa considerablamein, tuna il num «alp» aunc adina clar e sonor sco il

zenn d'Ave Maria en mias ureglias. Igl ei fetg enconuscent che il num alp ei oz bunamein pli actuals igl unviern che la stad. Leu nua che la muaglia ha pasculau ruasseivlamein duront la stad, leu buglia ei gl'unviern da turists e skiunzs. Sco quei ch'il carstgaun sportiv desiderescha quei mund alpin per rimnar forzas corporalas e spiritalas, aschia desiderescha igl animal de guder l'jarva ed il clima alpester duront ils bials meins de stad. E pertgei motiv? Segiramein buca per admirar quei cuolm ni tschei glatscher. L'jarva fina e gustusa che catscha ad el il maguol en l'ossa ei il magnet che carmala el adina pli e pli fetg en las altezias. Gest cheu sefan valer ils emprems aspects positivs de nossas alps. Gest cheu nescha la fontauna de nossa descripziun. L'jarva dellas alps ei per igl animal gest il medem sco per il carstgaun la sosa sur la carn giu ni il zucher el caffè. Nus savein che zucher e caffè ein pli cars che truffels e pulenta. Tuttina pelitgein nus suenter quellas delicatessas. Cheu fa igl animal buca gronda differenza cul carstgaun. Pertgei duessen pia ils pustretschs impedir il pur de schar guder siu biestgam quei dessert? Nus savein ch'ils pustretschs ein buca pigns, nus savein denton era ch'els ein mai aschi gronds ch'els pon buca sepagar. Nus havein giu pliras gadas caschun de sediscuorer sur de tals problems cun purs della bassa. Quels pretendan — e quei buca mo singularmein — che sia biestga ch'els alpegian el Grischun stettien ad els il dubel pli car che quels de nos purs, ed il dubel de quels ch'els stoppien salvar a casa. Denton — dian els — ei sepaghi era dublamein. Tier ina vacca per exempel, sefetschien ils avantatgs valer pér tier il secund e tierz latg definitivamein. Quella vacca che hagi giu gudiu las alps grischunas ils onns de mugia e genetscha, seigi ad els silmeins 3—5 onns pli ditg rendeivla. Sche quellas pretensiuns constaten, lu ei il quen dil pur della bassa segiramein en uorden. Co paregliein nus lu quel cun il quen dil pur muntagnard che tegnias vaccas a casa per fugir dil pustretsch? Cun tutta bunaveglia san ins cheu buca untgir dalla damonda: Tgi fa il quen falliu? — il pur della bassa, ni il muntagnard? Forsa porta il temps era cheu plaunsiu sclariment definitiv.

Che ins steva ier en quels graus aunc dil tuttafatg positiv tier las alps selai buca zuppentar. Ins fuva perschuadius dil tut della gronda muntada de nossas alps. Cun buna raschun pretendev'ins che las alps seigen cheu per guder, per ingrondir e me-

gliurar ellas. Cun grondas stentas sespruav'ins de contonscher mintga bleisa ed englar cun arver trutgs, dismetter crappa, draussa e bostga. Co stat ei oz en quels graus? E co stat ei cun seneziar dil temps d'alpegliaziun? Cun quels problems lein nus s'occupar in mument, schegie che quels pertuccan mo certas vischnauncas. Mintga vischnaunca ha gie sias atgnas perscripziuns d'alpegliaziun. Principalmein per las alps de schetgs fuvan las perscripziuns ded alpegiar fetg strentgas e precisas. En cass de neiv astgava il pastur buca bandunar l'alp cun la muntanera entochen che l'alp fuva buca cuvretga sur ils confins ora. Quei ha custau als pasturs beinenqual ruha notg. Ins sa bein s'imaginar tgei stentas ch'ei custava als pasturs de tener ina muaglia de tschien tgaus entiras notgs en la neiv. La pastira terreina bia gadas aschi maneivel e tuttina nuncontonschibla muort scamond e reglement. Cheu han ins veramein fatg oz in pass anavon e schau reger la sauna raschun e toleranza. Igl atun astgava il pastur medemamein bandunar l'alp cun il muagl pér la sera avon la scargada. Oz sa el far quei magari in'jamna avon. Quei pass havess ins dui spargnar. Quel po esser d'avantatg per ils pasturs, mo mai e pli mai per l'alp sezza. Avon fuva il pastur necessitau de tener da quen il pavel els aults per buca vegnir in di en munglaments de tal en la davosa staziun. Mo memia bugen selai el oz sin las pastgiras de mises e croda aschia en munglaments e pitgiras. Ei ha schizun dau cass nua ch'ins ha stuiu scargar per tals motivs avon che prevediu. Puncto tener la muaglia aschi ditg sco mo pusseivel en l'alp igl atun fuv'ins pli baul fetg renitents, forsa memia renitents. Quei fuva buc adina d'avantatg, principalmein buca per la biestga de fiera. Il di de scargada vegneva fixaus e promptamein sissu sbusarava l'aura aschia ch'il biestgam sesperdeva di per di en pareta. En quei grau ein ins oz veramein arrivaus ad ina perschuasium raschuneivla e positiva. Quei ei legreivel e de respectar.

Sche nus mein ussa in pass anavon e pretendein che cargada, scargada e spundivas vevien avon onns in suer empau pli festiv che oz, sche cartein nus ded esser sin la dretga via. Tier la cargada prendev'ins plitost peda de planisar correcturas e megliuraziuns. Il recumandar muvel e fumeglia alla protexiun de Diu avon che bandunar l'alp haveva ier segiramein pli profunda significaziun che oz. Buca aschi daditg ha in pastur ofniau a mi ch'ins fetschi oz adina snueivla prescha de bandunar l'alp

suenther haver surdau ils tiers al pastur. Maschinas e motors spetgien a casa sin occupaziun. Il temps seigi de tener a nez tondanavon, il fretg seigi madirs e fetschi prescha. Dad ina vart motivs raschuneivels, da l'otra ideas fanaticas dil temps modern. In avantatg han denton era quellas preschas, probabel gest per ils pasturs. Per aschiditg che in giavel catscha l'auter leugiu ella val gaudan ils pasturs leusi en lur paradis alpester in viver ruaseivel e cuntent. Bugen vegn quella ruasseivladad lu disturbada cun criticas fundadas e nunfundadas ina gada che las preschas han schau suenter ed ins ha peda leugiu de s'occupar dils ded alp. Aschia fuva ei silmeins ier. Per part, forsastg'ins schizun dir, per gronda part ei quei semidau oz; el novissim temps ein ins denton sfurzaus a certas retenientschas per motiv de scartezia de fumeglia. Buca che la critica muncassi oz tut e dapertut. Denton ein ins condemnaus ad ina certa diplomazia. Certas midadas han schizun menau ad ina gronda indifferentad e muntatuttina. Aschia han per exempel era cargada, scargada e spundivas piars in bionton dil suer festiv de pli baul. Era cheu han ravgias e preschas priu il surmaun. La finala arriv'ins tier la suandonta perschasiun: U ch'ins ei pli baul adina vegnius memia tard, ni ch'igl interess stat oz pulitamein sin ballontscha.

b) *Ils aspects negativs*

Tier in dils aspects negativs udevan ier en emprema lingua ils indrezs de caschar, cuschinar e durmir. Quels treis facturs fuvan il pli savens combinai sut il medem tetg e senza preits de separaziun. Nus havein en buna memoria quella tegia de clavau cun plaun de pigiamet dils anno 24 entochen viaden els anno 30. Leu fuva principalmein la dimora della fumeglia primitiva e munglusa. Bein vegnevan las sgrema de 5—10 cm emplenidas ora ton sco pusseivel cun tocca ded aissas ni lattas, denton encunter vent e stemprau fuva quei nunsufficient. Principalmein notgs de stemprau disturbava il vent la sien al pli staunchel dormulent. Savens vegnevan suffel, tun e cametg accumpignai dalla malemperneivla musica dils salvanoris che secatschavan entuorn las preits sut las grundas per munconza ded in auter suddetg. Savens vegneva il latg tartignaus entras la miarda ch'il suffel purtava atras las sgrema e springeva els curtès, aschia che il latg fuva l'auter di nunduvreivels per ca-

schar. Partenent la pestilenza dil latg fuvan ils salvanoris tuttavia buca innocents. Lur concert en accordanza cun tun e cametg derivava buca adina mo da lur gnugnem e sesguschem, els schavan era liber vau ad auters ventils. Leu nua ch'il vent purtava sablun e miarda atras las sgremas, leu pudevan era quellas mal-emperneivlas vapuraziuns atras. Quei muntava segiramein buca desinfecziun dil latg! Las musicas de talas notgs eran senza dubi schi fermas e recentas sco quellas el tschalers ded oz. Ils musicants de lu (salvanoris) vegnevan honorai, naturalme in encunter veglia dil signun, cun il latg ch'els vevan impestau duront la notg. Segiramein musica bein pagada? Sche talas cambrolas serepetevan memia savens duront ina stad, lu havevan ils salvanoris memia bia perdanonzas ed il signun memia grond deficit en la caldera. Pia fatgs negativs en duas direcziuns.

En las alps de vaccas ha ei dau ina gronda midada cun parter en la lavur. A bun'ura vegnev'ei catschau en stavel avon onns, marendau, entschiet a mulscher, e lu pér vegneva ei caschau, fatg tschagrun e lavau giu curtès, centrifugau ed aunc bia caussas. Quella manipulaziun cuzzava tochen viaden encunter mesanotg ni magari aunc pli ditg. Sch'ins patratga ch'ins stueva puspei orasut ils ponns gia allas quater della damaun sche pon ins cumprender cun tgei sentiments ch'ins mava a letg. Il rusari che vegneva recitau duront sbuglientar ils curtès fuva plitost in marteri per ils mattatschs che ina benedicziun. Bugen vegneva igl «orapronobis» rispundius cun larmas giu per las vestas. Era sien e stauncladad san effectuar larmas. Tgei schess ins oz de talas pretensiuns? Tard avunda ein ins vegnius sil patratg de far cheu ina migliur. Oz vegn ei caschau duront il suentermiezdi, aschia che suenter mulscher resta ei aunc de lavar giu. La lavur ei aschia terminada bien e baul ed a bun'ura san ins semetter a ruaus. Malgrad las grondas prestaziuns de lavur e la snueivel pintga paga fuva la cuntentientscha en famiglia ded alp buca pli pintga che oz. Ina gronda umbriva bettevan las pauc ludeivlas manipulaziuns de pli baul enten marcadar e tractar la fumeglia. In pign alzament de paga ad in fumegl saveva caschunar critica e schischuri denter ils purs. In tal alzament vegneva concedius mo darar. Plitost schev'ins curdar in bien e fidau fumegl e marcadava per 20—30 frs. pli bien marcau in auter ord la concorrenza. Gest pervia della concorren-

za abundonta astgav'ins selubir talas manipulaziuns. Quei cuitg ni cau-tegia che fuva pipa de marcadar in fumegl 30—50 frs pli bienmarcau che tochen dacheu valeva per in rutinau e capavel um de finanzas ed astgava schizun sperar de vegnir elegius in di en la suprastonza communal. Paupra denton el sch'ei veva de curdar ora mal cun il niev elegiu. Lu savevan el e pastur passar las tortas e quellas murdevan lu in bionton pli afuns che quellas de s. Clau. Ils aspects de vegnir elegius en la suprastonza pegliavan rapida digren. Ier astgav'ins selubir talas filibergas visavi ils pasturs. Denton, ils temps semidan e cun els era las relaziuns! Oz ein las rollas sebrattadas taluisa ch'ins sa prest plidar d'ina catastrofa. Il fumegl sa pretender oz tenor plascher. Ins ei sfurzaus de suttacumber. Denton stat ei scret negliu che quella parola semantegni en perpeten. Il temps porta mo memia bugen surpresas.

II. Il temps niev dapi 1950

a) Ils aspects positivs ded oz

Denter in dils emprems aspects positivs ded oz en las alps considerein nus cun buna raschun il tractament dil purment. Quel vegn oz tractaus veramein en uorden. Sche quei fuva ier aunc buca il cass, lu fuss ei falliu d'encurir la cuolpa tier la fumeglia. Il pli savens muncava ei vid la construcziun de tegias e tschalers. Las midadas ch'ins ha fatg oz en quels graus ein en emprema lingia succedidas en favur dil pur. Denton profitescha era il consument lundergiu. In sbagl nunperdunabel han ins fatg duront decennis e decennis cun la pischada. Quella vegneva conservada duront l'entira stad bein ni mal en l'alp tochen il di de spundivas. Bein vegnevan ils bials stèrs enzugliai fetg e bein en pupi de pergameina. Quei pudeva denton buca impedir ch'ella pegliava in suer peter e rontsch. Quei delicios product sesmesava considerablamein en quantidad e sesperdeva malamein en valur qualitativa. A nus eisi enconuschent che quei product vegn oz transportaus immediat ni silmein jamnilmein a casa e tratgs leu a nez entochen il pli davos kilogram. Quei ei segiramein progress. Ellas alps las pli modernas — talas dat ei era oz el Grischun — vegn il latg schizun transportaus immediat cun bischels en la cascharia dil vitg. Quei ei forsa la megliera sligiazion, mo donn ch'ella ei buca realisabla dapertut.

In andant e raschuneivel habitar ei procurau oz era per la fumeglia. En general ein avdonzas e dormitoris separai in da l'auter. Quei ei fetg ludeivel. En certs menaschis ei quei confort schizun avanzaus ad in cert luxus, ina noblezia che sebal-lontscha denter progress e stravaganza. In cert suer alpester munglass restar malgrad progress e conjuctura. Alp duess restar alp! Migliur astga denton mai muncar.

Cheu turnein nus puspei anavos al sensibel punct ariguard la fumeglia. Voluntariamein ni sfurzadamein han ins forsa gest en quei factur fatg la pli gronda midada. Oz ha la fumeglia las lètgas e fa era rehamein diever de quellas. Ins ha sfurzau si in undreivel tractament e horrentas pagas. Ei para ch'ei seigi era cheu buca pli la pussevividad de tener la via media. Che la fumeglia astga pretender pagas actualas oz, ei de beneventar. Memia ditg hani stuiu sesuttametter ad ina fiera de bienmarcau. Denton munglassen las prestaziuns de lavur restar fideivlas alla conscienziusadad e buca far plaz ad ina arroganta perschuasiun dil basegns. Per cletg e ventira dat ei era oz aunc fumeglia che combinescha ils avantatgs finansials cun la carezia e plascher de lur clamada. Ei fuss segiramein in profit en lur agen interess sche ils purs sustenessen tals fumegls pli positivamein. Sche la vicendeivlidad denter pur e fumegl fuss baghiada sin ina basa definitiva, lu fuss la scartezia de fumeglia segiramein buca aschi grevionta. Ins udess finfatg pli savens a cantond la biala canzun de pastur: «Tgei biala vet'ei quella per mei che sun pastur».

b) Aspects negativs el temps ded oz

Con bi e legreivel fuss ei sch'ins havess saviu concluder quest rapport senza stuer far menziun de fatgs negativs. Aschi bugen sco ins conceda ils grondius progress dils davos decennis en las alps, aschi vess va ei de schar valer ch'ei seigi vegniu fatg tut mo bien en quella direcziun. Piars ni disfatg han ins els davos onns beinenqual caussa en nossas alps. Deblorablamain dat ei alps che vegnan gnanc cargadas pli. Quei ei bein de deplorar. Ins quitass ch'ei stuess dar cheu sligiaziuns cuntenteivlas. Ton sco nus savein, muossan ils purs della bassa aunc adina il medem interess per las alps grischunas sco avon onns. Podà ch'els vulan profitar della precara situaziun de nos purs ed aquistar alps per ruschaneivels tscheins ni pustretschs. Tgi

de nus fagess buca il medem. Deplorablamein ein ins tier nus nutrius mo memia fetg dalla perschasiun de pli bugen schar las alps vitas che de reducir il tscheins. Ins quitass tuttina ch'enzatgei ei meglier che nuot. Entras negina alpegliaziun croda era negin cultem, ed il digren ei pli rapids che quei ch'ins vul conceder. La stravaganza ei certamein gronda, patertgond che las alps fuvan ier aunc surcargadas ed oz per part vitas ni mo miez pleinas. Cheu vegnin nus puspei anavos al capetel dil tener a casa las vaccas. Quella metoda de far il pur ei deplorablamein seragischada tier nus. Quei astgass buca esser. Leu nua che las alps ein possess della vischnaunca sa quei segir buca esser tuttina co ei vegn manipulau. Igl ei enconuschent ch'ei vegn gia pagau premis en certs loghens per certs animals che vegnan alpegiai. Ei quei buca in clar mussament che la fiera tscherca la biestga ded alp. Tgei vul il pur lu aunc de pli. Cun sias lamentaschuns ein ins gia disaus da haheias enneu. Quei ch'ins ha aunc mai udiu ei: la lamentaschun ch'el hagi survegniu memia bia subvenziuns! Cun las subvenziuns ch'ins conceda oz al pur per maschinas agricolas demuoss'ins eclatantamein ch'ins vul mantener il puresser en las muntognas. Leutier munglass denton il pur sez esser en emprema lingia gideivels. Eis el quei? — el mument ch'el tegn sias vaccas a casa? Biaronz ofniescha el cheutras las alps, tuttavia buca promts de segidar. El snega cheutras alla caschada ni alla vischnaunca las entradas che fussen aschi necessarias. La continuaziun de quei problem menass nus puspei anavos tier il fatg che nus vein gia tractau en nossa emprema part. Quel plaida dils disavantatgs che portan il cargar las alps memia lev. Leutier auda era la memia gronda libertad ch'il pastur gauda oz partenent las untgidas igl atun. Quels fatgs ein medemamein d'aspect negativ. Nus lein denton buca tractar quels puncts aunc ina gada ed arrivein alla conclusiun. D'ina vart selai ei strusch untgir ded ira cul temps, da l'autra lavag'ins il temps cun modernisaziuns memia exageradas. En tut priu secloma nossa conclusiun aschia: Sch'il pur fa siu quen quelluisa, sche s'ei siu agen quen! Nusezzi savein tgunschamein ira d'accord cun la devisa che secloma: *Tgi che paga camonda!*